

821.163.41.09-32 Станковић Б.
398(=163.41)

https://doi.org/10.18485/kij.2018.65.3_4.6

ЈАСМИНА С. ЈОКИЋ*
ЈЕЛЕНА Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност

Оригинални научни рад
Примљен: 01. 11. 2018.
Прихваћен: 15. 11. 2018.

СЕМАНТИКА И ФУНКЦИЈА РАСКОВНИКА У *БОЖЈИМ* *ЉУДИМА* БОРИСАВА СТАНКОВИЋА **

Рад истражује функцију и могућа значења расковника у оквиру збирке *Божји људи* Борисава Станковића. У фокусу рада су преваходно прича „Биљарица”, која директно тематизује расковник, али и „Ч’а Михаило”, с обзиром на то да је и он биљар. Компаративном методом установљено је да се приповедач готово у потпуности ослања на веровања о расковнику у оквирима народне традиције и културе. Веза расковника са божјацима указала је пак на даље сагледавање његове функције кроз дијалог са Достојевским и констатацију по којој су Станковићеви божјаци „јуродиви Богородице и Свете Петке ради”. Коначно, функција расковника исцрпљује се у његовом потенцијалном својству да откључа врата не само материјалног блага већ и спасења.

Кључне речи: божјаци, јуродиви, биљари, расковник, Богородица, Света Петка, спасење.

О досадашњим критичким и интерпретативним погледима на збирку кратких прича *Божји људи* (1902), коју чини двадесет и једна прича, укључујући уводну и завршну, писано је у неколико наврата (Пековић 1987, Милосављевић Милић 2012). Снежана Милосављевић Милић (2012: 213) својом прегледном студијом поделила је рецепцију *Божјих људи* Боре Станковића на три целине: након што је књига изашла из штампе (Скерлић, Максимовић, Ивачковић, Продановић), у периоду између два светска рата (Вељко Петровић) и у савременој књижевној критици (Глигорић, Вучковић, Деретић, Пешикан Љуштановић, Недић, Денић). Оно што је посебно важно јесте истицање тумачења Љиљане Пешикан Љуштановић у опсежној студији „Борисав Станковић – између традиције

* jasminka.jokic@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао при пројекту *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* (178005), који се реализује на Филозофском факултету у Новом Саду.

и модерности” које се чини и „помирљивим” међу свим досадашњим интерпретацијама, али и подробним, прецизним, па тако и преломним у досадашњој рецепцији Станковићевих дела. Домен традиције и народне културе декларише се као посве пресудан за ваљано тумачење опуса Борисава Станковића (уп. Пешикан Љуштановић 2008, Бајић 2008) и тај аспект би можда требало и даље истраживати. На том трагу јесте и полазиште за испитивање функције, значења и значаја биља и расковника у збирци *Божји људи*.

Биљарима је приповедач посветио две приче – „Ч’а Михајло” и „Биљарица”. У првој описује старца који живи у планини и доноси мирис природе у град: „Као да се од њега ширио онај планински, чист, на мајчину душицу мирис” (Станковић 2010: 250). Осим тога, приказује га и као весника пролећа: „Чим отопли, замирише на зеленило, ето њега у варош с пуним недрима зеленог здравца. – Ете – смејао би се он стидљиво и показивао на здравца, – зелен, убав!... – И сваком, чак и деци, раздавао би. Тај здравца је свима раздавао, али није тражио било шта за узврат: Ако му дате што – добро, ако не – он оде” (Станковић 2010: 250). Слично започиње и причу „Биљарица” – главна јунакиња је старица која живи сама у планини и одатле повремено силази у град: „Лале, лале! – чуло би се како она сваке суботе виче испред капија по улицама. – Биље, травке, лале! – и нуди жене кад се ове искупе око ње растварајући им своје завежљаје, бошче пуне трава, корења, биља” (Станковић 2010: 241).

Оно што их повезује су главна обележја која им Станковић приписује, а то су „белина као наговештај чистоте и нетелесности и мирис планинског биља” (Пешикан Љуштановић 2005: 435).

Она, попут осталих ликова које је Станковић описао у овој збирци, припада посебном слоју људи који углавном егзистирају на маргинама друштва, у свакодневном животу унижени и изопштени, али који у празничном времену добијају улогу медијатора између људског и божанског света.¹ На њихов посебан статус указује се и кроз приповедање саме Биљарице, која објашњава женама из града шта ради ноћу сама у планини:

А ноћу ја и не спавам. Седим тако и гледам овамо, к вама, у град... – А да знате – почне као да им неку радосну вест саопштава. – Како вам град тада дође мали, мали; само се црни. Гледам, па иако је ноћ, све видим (Станковић 2010: 242).

Већ у овом одломку јасно се указује на то да је њен начин живота у супротности са уобичајеним. Наиме, у нашој традиционалној култури влада потпуно супротно мишљење – да је ноћ створена за спавање, односно да се након заласка Сунца обустављају све активности и послови који се обављају ван куће (Bratić 2013: 21–30). Биљарица такође разоткрива и по чему се још разликује од обичних људи – она у тами види оно што други не могу, чиме се додатно потврђује њен гранични статус бића које посредује између два света. Управо због тога дата

¹ О убогим људима (*божјацима*) у овој збирци и њихој вези са култом мртвих и предака в. Бајић 2008.

јој је спознаја о својствима лековитих биљака, местима на којима она расту и начину и времену доласка до њих:

У глухо доба, кад гора, вода, све се смири...Кад трава око мене почне да расте и камење по гори да пуца, а тад се биље, у то, глухо доба, оно види...тад оно од Бога пада [...] Замирише, па га осетим и идем да га узберем. Али оно се крије. И свакоме се не да да га види. Све по мртвичким местима² расте. Тешко је да се биље види, нађе и узбере (Станковић 2010: 242).

Тако се додатно појашњава разлог њеног посве неубичајеног бдења у *глуво* доба ноћи.³ Упркос томе што је такав живот мукотрпан и пун опасности, она има посебан разлог због којег наставља да живи далеко од града. Наиме, у младости је радила као служавка у селу, али је побегла одатле и настанила се у планини „тамо, горе, више Маркова Калета, међу папратом и здравцем једнако чекајући да нађе *расковник*” (Станковић 2010: 241).⁴ Потом у приповедање о старој биљарици писац уноси дигресију о народним веровањима о расковнику и његовој моћи отварања/откључавања брава и откривању закопаног блага:

А то је, веле, травка којом се отварају сви затвори, нарочито где је благо, злато затворено. И ко њу има, бива богат, много богат. Пред њом се све отвара. Паре закопане у земљи, саме оне из земље излазе чим се расковником дотакне место где су биле закопане... Том травком се има све што душа зажели, човек помисли [...] (Станковић 2010: 241).

Иста жеља одвела је и Биљарицу у потрагу за расковником, пошто је још од ране младости сањала о томе да ће се једног дана обогатити помоћу њега:

А она је хтела да буде богата. Да и она, као све, прве, најбогатије девојке у њеном селу, пође на сабор. У волујским колима, покривеним лепим ћилимом, а она у колима, око ње, умешене пите, банице, а она обучена у новој, везеној фути, с парама на прсима [...] (Станковић 2010: 241).

Набрајањем свих жеља које је покушала да оствари новцем добијеним помоћу расковника показује се тачном теза да је „Биљаричина потрага за расковником потреба [...] за остваривањем одређеног друштвеног статуса” (Чолак 2011: 307). Том сну о богатству и срећи посветиће остатак живота, проводећи га у самоћи, далеко од људи, у планини. Иако јој се тај сан не остварује све до позних година, она и даље наставља своје трагање за чудотворном биљком, а женама које купују њене траве поверава свој план о куповини куће, земље и стоке и повратку у град кад коначно буде пронашла расковник (уп. Станковић 2010: 242). Потрага за расковником до те мере је испунила њен живот и унутрашњи свет да је њена егзистенција у потпуности подређена том циљу, што наглашава и податак да је Бора Станковић у издању *Божјих људи* из 1917. године у *Београд-*

² Стене, амбиси, опасна места, с којих кад се човек оклизне, мртав остаје.

³ Овај термин истиче тишину као једно од кључних својстава ноћи, а традиционална веровања описују га као мртвило свеколике природе. Оно почиње око поноћи, а прекидају га гласови првих (попоноћних) петлова (уп. Bratić 2013: 29–30).

⁴ На повезаност ове приче са народним веровањима и предањима о *чаробној трави богатства и среће* в. Милошевић Ђорђевић 1978: 59.

ским новинама променио наслов приче „Биљарица” тако што ју је преименовао у „Расковник” (уп. Чолак 2015: 206).

О расковнику као чудесној биљци, чија се магијска својства углавном своде на моћ да отвара све препреке, окове и браве пише Вук Караџић, исказујући истовремену сумњу у његово постојање: „некаква (може бити измишљена) трава, за коју се мисли да се од ње (кад се њоме дохвати) свака брава и сваки други заклоп отвори сам од себе” (СР 1852: 638).

Након Вука, слична веровања забележена су и крајем 19. века у Тимочкој крајини, где „многи људи и жене пророкују о силном благу некакога Цара Радована”, за које се говори да је необично велико, али да се до њега не може доћи све док се не нађе трава расковник којим би се отвориле браве и катанци на вратима где се то благо чува (Милићевић 1894: 78).⁵ Такође, и овај етнограф напомиње да је до њега тешко или чак немогуће доћи, те завршава своју причу следећом констатацијом: „А тај добросрећни расковник нико не може да нађе” (Милићевић 1894: 78).

На исти проблем указује се и у савременим истраживањима, која потврђују да се ореол тајанствености и неухватљиве мистичне моћи и даље везују за ову биљку, до које се, како се и даље верује, „веома тешко долази, те многи и не знају како изгледа” (Пантић 1996: 59). Према неким тврдњама, она има људски облик: „Расковник је трава која у корену носи прилику човека” (Јовановић 1899: 133), или пак личи на човека с децом, због чега га и називају *расков с'с децу* и на њој се, наводно, могу јасно распознати делови тела као што су: глава, врат, руке, ноге, очи (Ђорђевић 1958: 581–582).

Иако се, судећи према кључним етнографским изворима, испоставља да га је готово немогуће наћи и да врло мало људи уопште зна како расковник тачно изгледа, веровања о његовој моћи била су чврсто уврежена и врло распрострањена у српској традиционалној култури, те су забележена бројна сведочења о начинима потраге за њим, времену брања и упутства за правилну примену. Пошто се ради о чудесној биљци магијске снаге, обично се наглашава да до ње могу доћи малобројни, односно само они који су посебно упућени у тајну њеног проналажења. Један, по много чему типичан, опис ритуалног брања расковника потиче из области Хомоља, у којем су детаљно описане све тешкоће кроз које мора проћи свако ко жели да га задобије:

На Биљани петак сеоске бабе поред осталих лековитих биљака (страшник, копитњак, јалови кукурек, печурке) беру и расковник, који спада у најређе траве. Верују да се тешко налази у шуми и да чим примети човека близу потоне у земљу. Зато се оне издвајају од младежи и лутају по шуми тражећи га. Кад га издалека опазе, чучну и трипут се ударе руком у колено, јер верују да онда не може побећи у земљу. Расковник у земљи пушта жилице, на којима се налазе неки дугуљасти кромпирићи. Од њих бабе наваде што више могу, верујући да се од њих може постати силовит. Треба само мало расцепити длан ножем и у њега утрити нешто од оних кромпирића, па после опет сашити свиленим концем да срасте. Такав

⁵ Цар Радован је идентичан са Дабогом – бог и сопственик рудног блага (Чајкановић 1994: 175–176).

човек може отворити сваку браву, само да је руком додирне и свакога може победити, само да га се дотакне (Милосављевић 1914: 48).⁶

И у другим изворима износе се сличне тврдње, односно да „што се дубље копа, све ниже слазе њене жилице у земљу” (Јовановић 1899: 133), тако да изузетна магијска вредност ове биљке проистиче из чињенице да је за њено проналажење и употребу потребно посебно знање које није дато свима, него само одабранима (уп. Тодоровић 2006: 122–123).⁷

У цитираном одломку уочљиво је да Станковић не одступа значајно од општеприхваћених представа о расковнику као биљци која доноси богатство и њеној повезаности са предањима о закопаном благу. Чак понавља и веровање да га је тешко наћи: „Једва се за по неког памти да је тај *расковник* нашао, имао га. И зато је после много богат био” (Станковић 2010: 241).

Међутим, до расковника је могуће доћи и помоћу одређених животиња, о чему је подробне податке прикупио Александар Гура, који помиње корњачу, јежа, змију и поједине врсте птица као оне које имају способност да га пронађу (Гура 2005: 292). Ради се заправо о томе да је расковник чаробно средство и, као такав, везан је за онострани свет. Због тога га могу препознати једино животиње које имају хтонска обележја и оне се труде да их после употребе униште, да се не би нарушила забрана комуникације између овог и оног света (Раденковић 2000: 83). У многим нашим крајевима распрострањени сиже о добијању расковника помоћу корњаче испитивао је Љубинко Раденковић, који наводи његове главне елементе: треба пронаћи у пољу корњачино гнездо с јајима или корњачићима, оградити га камењем или око њега густо забити кочиће. Пошто корњача не може ући у гнездо, она после потраге по ливади донесе расковник и њиме додирне ограду, која се истог трена отвори или падне. Човек мора одмах да уграби ту траву јер је корњача, по правилу, после тога прогута (Раденковић 2000: 81–83). Иначе, наведено веровање да корњача може да пронађе расковник познато је и другим словенским народима (Гура 2005: 292).

У наставку приче „Биљарца” Станковић уводи управо мотив проналажења расковника помоћу корњаче:

Њега само жељка налази и чува под језиком. И у извесно доба – а и то се доба не зна, мисли се да обично лети, при великим врућинама, ако га једанпут у години испусти. Но она га опет, брзо, у трен, узима и даље држи под језиком да га не би неко нашао...И због тога

⁶ Мотив бежања приликом покушаја откопавања везује се и за неке друге биљке, сличне расковнику – *земљи кључеви* и *модру сјекавицу/бадаљ*, испод чијег се корена мора поставити бакарна калајисана тепсија или се строго поштује забрана ћутања (Раденковић 2000: 83).

⁷ Тако се овај мотив везује и за лик Хајдук Вељка, док је, према казивањима забележеним у скорије време у сврљишкој области, једини човек који је успео да се домогне расковника био познати травар и исцелитељ, деда Борко, који га је, наводно, тражио пуних четрдесет година и могао је да лечи управо зато што га је поседовао (уп. Тодоровић 2006: 121, 123–124). Познати српски фармаколог, који је велики део својих истраживања посветио етномедицини, Јован Туцаков, такође потврђује ову причу, сведочећи да је Борко басација увек у свом коферу носио, поред свих осталих реквизита за бајање, и корен расковника који личи на човека без главе (Туцаков 1965: 8).

људи никад не могу да наиђу на *расковник*, нити га имају. И зато и нису тако богати, срећни (Станковић 2010: 241).

У цитираном одломку Станковић донекле модификује устаљени сиже о корњачи и проналаску расковника помоћу ње, будући да на крају тврди како је заправо немогуће отети га од ње јер га стално скрива под језиком, те је то разлог свеопште људске несреће и сиромаштва. Међутим, у већини забележених предања у различитим крајевима, корњача ипак препушта расковник уколико је људи приморају на то: „Да се нађе прави расковник, треба се послужити корњачом. Она га познаје боље но људи. Треба је само приморати да нађе ту чудну биљку” (Давидовић 1901: 43). Обично се служе постављањем препреке око њеног гнезда с јајима или корњачићима, тако што га ограде камењем (Давидовић 1901: 43), *каменим бедемом* (Милошевић 1936: 52) или око њега густо забију кочиће (Дучић 1931: 340), односно направе *оградицу* (Веснић 1894: 204–205). Пошто корњача не може ући у гнездо, она после потраге по ливади донесе расковник и њиме додирне ограду, која се истог трена отвори или падне. Човек мора одмах да укради ту траву јер је корњача, по правилу, после тога прогута: „Овај, ко хоће да је има, треба да пази на покрете жељкине, и да јој ту травчицу ишчупа из уста, пошто буде отворила ограду” (Веснић 1894: 204–205) или да јој га отме већ у тренутку „кад корњача узбере расковник” (Давидовић 1901: 43).

О раширености овог типа сижеа сведочи Тихомир Ђорђевић, који је оставио и лично сведочанство о томе како је такве приче слушао још као дете у Алексинцу и Сокобањи (Ђорђевић 1958а: 204). У свим наведеним сведочењима о расковнику који је отет од корњаче доминира мотив откључавања брава, катанаца или проналажења блага: „С њом ће наћи закопано благо и све затворе, у којима се оно налази” (Веснић 1894: 204–205); „Ко га има, свуда пролази. Нема те *браве дубровачке*⁸ коју расковник не отвара” (Давидовић 1901: 43) или уопште „може човека да спасе у великој невољи” тако што „раскује окове хајдуку, сужњу, робијашу” (Туцаков 1965: 67). Обично се у те сврхе расковник ушива у разрезани прст, те се на тај начин може отворити све што се додирне (Милошевић 1936: 52). Мотив отварања брава помоћу расковника присутан је у мноштву предања о скривеном благу. У сврљишкој области верује се да се до злата у највећем броју случајева може доћи само уз помоћ *раскова*, чији је други назив у овом крају *земаљски кључеви* (уп. Тодоровић 2006: 120–125) или *отвор трава* (Милошевић 1936: 52). Употребљава се и за људе и за стоку, будући да „раскива многе болести”. Поред тога, употребљавају је и лопови „за раскивање катанаца” (Ђорђевић 1958: 582).

Мотив раскивања/отварања свих катанаца доводи ову митску биљку у везу са многим предањима о закопаном благу, јер се у многим нашим областима и данас чврсто верује да није могуће доћи до њега уколико је трагачи не поседују (уп. Тодоровић 2006: 120), о чему сведочи и следећи запис:

⁸ О значењу овог израза в. Петаковић 2013.

Велика се блага налазе земљом претрпана у ходницима или у дубоким пећинама. Затворена у у железним ковчезима, који се не дају отворити без траве расковника, или без молитве калуђера светогорца (Јовановић 1899: 133).

Етимологију назива ове чудесне биљке Александар Лома изводи на основу распрострањених веровања по којима се јасно везује за глагол *расковати*, а осим својства да раскива окове, учача и његову употребу приликом откривања скривеног блага и управо ову другу функцију сматра изворнијом и износи претпоставку да је његов првобитни назив највероватније био *раскровник* – „биљка која *раскрива*, разоткрива оно што је скривено (од рус. *сокровище* – благо)” (Лома 2000: 88). По неким веровањима, расковник ноћу светли, што га такође доводи у везу са закопаним благом (Раденковић 2000: 83–84). И папрат коју Биљарица, не случајно, држи уза се има својство да сјаји као угарак, а ко задобије цвет папрати – овладаће благом и тајнама (уп. Раденковић 2000: 84). Можда је одлучила да се окружи папратом и здравцем баш да би њиховим својствима призвала жељени расковник као биљку веће магијске моћи.

Надаље, Станковић износи ток мисли главне јунакиње, у којем доминира бојазан да би се за време њеног одсуства у гнезду у којем држи заробљене корњаче могло десити оно најгоре:

И, при помисли да је можда од толико жељака које она из целе горе купи и меће у ограду од камења а у којој огради, жељкарнику, и она сама спава; да је можда која од тих жељака баш сада, док је она овде, испустила расковник, а ње нема тамо да види, узме га од жељке ... при тој помисли одмах престаје да проси, да нуди биље и брзо, уплашено почиње да скупља и савија торбе, завежљаје, и заједно с хлебом што су јој до тад дали, одјури, управо одгегуца опет тамо, горе, у планину, код жељкарника да пази и тражи расковник (Станковић 2010: 242).

Одломак, дакле, сведочи о Биљаричиној повезаности и слепљености са простором *жељкарника*, који ће у коначници постати њено место смрти. Мало је ко, међутим, указао на отворени простор природе „као онај демонски, често трагичан за јунаке” и на трагично страдање већине Станковићевих јунакиња управо у њему (уп. Чолак 2011: 309).⁹ Тако скончава и Биљарица, којој је „расковник дошао главе”. Наиме, за њену смрт сазнали су тек након неколико година када су је дрвари случајно нашли „у тој огради од камења, њеном жељкарнику, мртву, згрчену. Жељке пробиле се кроз ограду и одмилеле у гору а она остала ту и била већ почела да се распада [...]” (Станковић 2010: 242). Биљарица је завршила као и други Станковићеви јунаци (Бекче, Менко и Вејка) који су такође „померили памећу или животом услед великог терета који не могу изнети на плећима” (Бајић 2013: 239).

⁹ То је у складу са начином живота Станковићевих божјака чији је свет „лишен многих животних садржаја, међу којима се посебно истиче одсуство куће и породичног огњишта [...] Њихово бескућништво испољава се у виду биолошких, социјалних и психолошких мотива хладноће, глади, страха и повлачења од људи, нагона за поседовањем, жеље за доминацијом и болести” (Бајић 2013: 234).

Биљарицу је опседнутост расковником у ствари увела у свет јуродивих и међу приче о божјим људима. О овој тематици и називу збирке Станковић је оставио драгоцену напомену у писму свом пријатељу:

Имам једну збирку т.з. *Божји људи*. У њој сам покупио и изнео један нарочит свет, поколење које је било у Врању пре ослобођења. То су били просјаци, гатари, видари, биљари и други. Сви су они живели од милостиње. Јер се веровало: да што се њима да, да они поједу у покој душа умрлих као да се је самим мртвима дало и да су они то, мртви, појели. Међ њима је било који су сматрани за свеце, Божје људе. И кад би ти умрли били су од највиђенијих (старих жена) купани, сарањивани... Уопште налик на руске јуродиве... Само у већој, јачој размери (Станковић 2002: IX–X).

„Јуродиви ликови код Достојевског везани су за децу и земљу” (Прокић 2014: 58), а „деца су – лик Христов: њихово је царство Божје” (према: Прокић 2014: 79). Идеја којој је стремио Достојевски¹⁰ била је да се кроз децу и јуродиве ликове народ може спасити и да су они залог боље будућности човечанства. Руски класик рачунао је, међутим, и са словенском традицијом, па је сматрао пресудним везу између јуродивих, деце и земље. „Мајка земља примила [је] особине Богородице и тиме се њена паганска основа христијанизује – добија квалитет чистоте и светости” (Прокић 2014: 126), али је везаност за земљу (и воду), па и свет мртвих, у домену и Свете Петке (уп. Успенский 1982: 137; Детелић 1998: 71).

Пошто су руски јуродиви превасходно јуродиви „Христа ради”, за божје људе Боре Станковића може се рећи да су јуродиви „Богородице или Свете Петке ради”. Биљарица има атрибуте белине и чистоте: беле маље и беле очи (уп. Станковић 2010: 241), а Света Петка приказује се управо као бела у тренуцима када Бог прашта грехе (уп. Детелић 1998: 71). Биљар ч’а Михаило зазива Свету Петку, која је у нашој традицији изједначена са Богородицом (уп. Детелић 1998: 72; Карановић 2010: 127–139): „Света Петка, Света Петка цркву гради, / Господе помилуј, Господе сажалуј” (Станковић 2010: 251). Марко „с Богородицом има(м) работу... Она ме зове... Чекам Богородицу” (Станковић 2010: 253), Јован проси у име Свете Богородице и носи све пред цркву (уп. Станковић 2010: 245), док је луди Стеван носио камење на место „где је некад била црква” (Станковић 2010: 256), а у време када приповедач пише збирку, једина значајна разрушена црква у близини Врања јесте црква посвећена Светој Петки (позната и као Кр-стаста цамија).

Ако су, дакле, за руску традицију и државност која се заснивала на Христовом путу јуродиви били неопходни (уп. Прокић 2014: 39), Бора Станковић бира пут Богородице, тј. Свете Петке. Њена повезаност са земљом, а земља је и

¹⁰ О теми „бедних људи” код Достојевског и Боре Станковића писала је Љиљана Бајић, која уочава да „извесна сродност бедних и божјих људи потиче од типолошке сличности тематике: сиромаштво, манијакална тематика, страсти које се граниче са лудилом, болест, на једној, као и од хуманистичког става разумевања и симпатије за предочени свет, на другој страни” (Бајић 2013: 237). Битно је потцртати и податак на који је указала у свом раду – *Бедни људи* Фјодора Достојевског били су омиљена књига Боре Станковића, која је на њега оставила „најјачи утисак”, како истиче писац у интервјуу са Бранимиром Ћосићем (уп. Бајић 2013: 234).

„чувар моралног начела и због тога тешко прима људске грехове” (Прокић 2014: 126), упућује и на потенцијалну везу са расковником као чудотворном биљком која се управо скрива у земљи. Уз то, сличне особине које има расковник приписују се и јасенаку, солнечнику, јунак-трави, али и плакун-трави, за коју се сматра да је настала баш из Богородичиних суза (уп. Раденковић 2000: 84).

За Биљаричину потрагу за расковником може се рећи да је донекле посредована (несвесним) тражењем Богородице или Свете Петке као потенцијалне заштитнице. Поставља се, наравно, питање због чега она умире на специфичан начин и, како прича сугерише, не проналази расковник. Ако се, дакле, потрага за расковником контекстуализује са Богородицом, можемо доћи до барем два могућа одговора. Будући да је Биљарица јуродива, а божјаци су људи „окренути вишој реалности” (Прокић 2014: 14) и они на овом свету представљају мртве као у причи „Задушнице”, самим тим и њихово проналажење среће илити расковника не може се реализовати у овом животу, већ тек у простору смрти. На тај начин, постоји вероватноћа да је Биљарица пронашла праву срећу коју доноси расковник тек у смрти. Права срећа може се огледати и у атрибуту белине, који је заједнички њој и Светој Петки, а потенцијално указује управо на опроштај њених грехова и спасење.

Надаље, божјак Марко је „услед нађених неких у земљи старих пара померио памећу” (Станковић 2010: 253), али је зато у тој поремећености пронашао Богородицу. Стога се може рећи како расковник функционише као двострука илити амбивалентна метафора: функционише као кључ за материјално благостање на овом свету или „отвара” врата ка Богородици и божјим стазама које гради и људи Стеван до цркве коју треба обновити. Тако се на крају може закључити да и Станковићеви божјаци, попут јуродивих које је описао Достојевски, упркос свим животним поразима имају потребу „за вишим вредностима: за љубављу, редом, лепотом и животним радостима” (Бајић 2013: 240), али неки имају и религиозна стремљења и свој животни пут не управљају ка овом, него ка „царству небеском”. Притом је свако од њих веран својим идеалима чак и по цену трагичног краја, као у случају Биљарице, и не одустају од своје утопијске визије живота. Због тога би се ова прича могла посматрати као кључна у разумевању читаве збирке, будући да, као што многа наша усмена предања тврде, до расковника је готово немогуће доћи, али у тој потрази Станковићевој Биљарици сам циљ и није толико битан колико је важна потрага за њим.

Такође, можда би требало имати у виду и временски тренутак којим Станковић завршава збирку *Божји људи*: „Почетак ослобођења. Пред рат. Цркву почели и по други пут да дижу. ... Пре, ови просјаци и сви други божјаци већином неки од њих се разилазили и губили по оближњим селима. А тада као да су нарочито сви бежали из села и ту, у град, у варош гурали се” (Станковић 2010: 258). Поред тога што се сматра да је јуродство настало у граду (уп. Прокић 2014: 29) и допринело стварању московске државе (уп. Прокић 2014: 39), Станковићев наведени запис у једној од прича без наслова можда упућује на преломни тренутак за српску државу. Црква Свете Петке код Врања, коју покушава да обнови

луди Стеван, разрушена је 1878. године, приликом ослобођења Враћа у Српско-турском рату, који је вођен ради потпуног ослобођења и независности Србије. Међутим, већ након неколико година од ослобођења, дошло је до Српско-бугарског рата 1885, у коме је Србија претрпела велике губитке.

Питање државне и духовне обнове и питање ослобођења и спасења чини се да постају неодвојиви од божјака, али и кључа илити расковника који отвара врата које воде до најважнијег блага – спаса! Иако је судбина и онострани живот сваког божјака различит и индивидуалан, стремљење је заједничко – изградања пута до Цркве коју треба обновити, а која доноси неопходно исцељење. Чак и они ликови који нису директно поменути у контексту приче о расковнику имају улогу у проблематизацији спасења. Примера ради, јуродиви пророк Таја окајава сопствени грех, Парапута је казна за Тодорине грехе, Станкова јуродивост је ради искупљења породичних грехова итд. Сви су заједно окупљени у граду, можда баш јер треба да донесу искупљење и спасење за Србију. Расковник би у том светлу, и изван оквира приче о Биљарици, могао да буде метафора управо за спасење и духовну чистоту коју доносе божји људи целом народу.

ЛИТЕРАТУРА

Бајић 2008: Љ. Бајић, „Фолклорни мотиви у збирци *Божји људи* Борисава Станковића”, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 73, 25–34.

Бајић 2013: Љ. Бајић, „Тема бедних људи у српској и руској књижевности: компаративни увод у дело Ф. М. Достојевског и Б. Станковића”, *Књижевност и језик*, год. 60, бр. 2, 231–242.

Bratić 2013: D. Bratić, *Gluvo doba: predstave o noći u narodnoj religiji Srba*, 2. izd., Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.

Веснић 1894: Мил. Р. Веснић, „Празноверице и злочини с нарочитим погледом на празноверицу о закопаном благу”, *Годишњица Николе Чупића*, XIV, 146–208.

Гура 2005: А. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Љ. Локсимовић и сарадници (прев.), Београд: Бримо, Логос, Глобосино, Александрија.

Давидовић 1901: Љ. М. Давидовић, „Животиње и биљке у народном предању”, *Караџић*, III, бр. 2, 43–44.

Детелић 1998: М. Детелић, „Света Петка и петак”, *Источник*, год. 6, бр. 24, 66–76.

Ђорђевић 1958: Д. Ђорђевић, „Живот и обичаји у Лесковачкој Морави”, *Српски етнографски зборник*, LXX.

Ђорђевић 1895: Т. Р. Ђорђевић, „Још која о копању блага”, *Дело: лист за науку, књижевност и друштвени живот*, год. II, књ. 6, 300–307.

Ђорђевић 1958а: Т. Р. Ђорђевић, „Природа у веровању и предању нашега народа”, књ. 2, *Српски етнографски зборник*, LXXII.

Јовановић 1899: А. С. Јовановић, „Благо (остава)”, *Караџић*, I, бр. 7–8, 129–134.

Карановић 2010: З. Карановић, „О значењима и функцијама једне заборављене побожне песме у српској и словенским културама: (могућа интерпретација)”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/2, 127–139.

Лома 2000: А. Лома, „О именима расковника и сличних биљака”, *Расковник*, XXVI/100, 87–89.

Милићевић 1894: М. Ђ. Милићевић, „Живот Срба сељака”, *Српски етнографски зборник*, I.

Милосављевић 1914: С. М. Милосављевић, „Српски народни обичаји из среза хомољског”, *Српски етнографски зборник*, XIX.

Милосављевић Милић 2012: С. Милосављевић Милић, „Јерес читања: рецепција Станковићевих *Божјих људи* у књижевној критици”, *Бог: зборник радова са 6. међународног научног скупа*, Д. Бошковић (ур.), Крагујевац: Филум, 213–224.

Милошевић 1936: М. Милошевић, „Народне празноверице у копаоничким селима у Ибру”, *Гласник српског Етнографског музеја у Београду*, XI, 46–53.

Милошевић Ђорђевић 1978: Н. Милошевић Ђорђевић, „Дело Боре Станковића и усмена предања”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 8, 53–61.

Пантић 1996: З. Пантић, „Народна веровања о биљкама и животињама у Штубику код Неготина”, *Расковник*, 83–84, 59–66.

Пековић 1987: С. Пековић, *Српска проза почетком 20. века: формално-стилске и тематске иновације*, Београд: Просвета.

Петакковић 2013: С. Петакковић, „Мотив браве дубровачке у епским народним песмама”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, LXXIX/1–4, 31–46.

Пешикан Љуштановић 2005: Љ. Пешикан Љуштановић, „Борисав Станковић – између традиције и модерности”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 53/1–3, 431–464.

Прокић 2014: М. Прокић, *Јуродиви (и) Достојевски*, Београд: Чувари.

Раденковић 2000: Љ. Раденковић, „Расковник у кругу сличних биљака. Словенске паралеле”, *Расковник*, XXVI/ 100, 79–86.

СР 1852: В. Караџић, *Српски ријечник истумачен њемачким и латинскијем ријечима 1852*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 11, приредио Јован Кашић, Београд: Просвета, 1986.

Станковић 2010: Б. Станковић, *Божји људи: Антологијска едиција Десет векова српске књижевности*, М. Недић (прир.), Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 221–261.

Тодоровић 2006: И. Тодоровић, „Митско злато: прилог проучавању митологије трагања за златом на примеру грађе из сврљишке области”, *Братство*, X, 113–134.

Туцаков 1965: Ј. Туцаков, *Психосугестивни елементи у народној медицини Сврљешког Тимока*, Пос. издања САНУ, књ. CCCLXXX, Београд.

Успенский 1982: Б. А. Успенский, *Филологические разыскания в области славянских древностей: реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*, Москва: Издательство Московского университета.

Чајкановић 1994: В. Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књ. 3, Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон М. А. М.

Чолак 2011: Б. Чолак, „Типско у приказу јунакиња збирке *Божји људи* Борисава Станковића”, *Жене: род, идентитет, књижевност*, Зборник радова са 5. међународног научног скупа, Д. Бошковић (ур.), Крагујевац: Филум, 301–311.

Чолак 2015: Б. Чолак, *Београдске новине и Станковићеви Божји људи: „Љуба и Наза” и „Билјарица”*, *Рат и књижевност: зборник радова са 9. међународног научног скупа*, Д. Бошковић (ур.), Крагујевац: Филум, 201–210.

Jasmina S. Jokić
Jelena Đ. Marićević Balac

SEMANTICS AND FUNCTIONS OF LASERWORT IN *GOD'S PEOPLE*
WRITTEN BY BORISAV SANKOVIC

Summary

The paper explores the function and the possible meanings of the laserwort plant in the poetry collection *Božji ljudi* [*God's People*] by Borisav Stanković. The paper focuses on the story "Biljarica" which directly thematises laserwort, as well as "Č'a Mihailo," since he too is a herbalist. The use of the comparative method found that the narrator almost entirely relies on the beliefs about laserwort within the framework of folk tradition and culture. The ties that link laserwort to People of God, on the other hand, showed that its function is important for the dialogue with Dostoevsky and the claim according to which Stanković's People of God are "Foolish for God and the Holy Mary and for Saint Paraskeva." Finally, the function laserwort has is exhausted through its potential use as a key to the door of not only material wealth, but of salvation as well.

Keywords: People of God, herbalists, laserwort, Holy Mary, Saint Paraskeva, salvation.